

prava, socijalnih i ljudskih prava, što ovu knjigu afirmira kao dobar izvor i za autore koji se bave raznim historiografskim pravcima: historijom mentaliteta, historijom svakodnevice, socijalnom historijom itd.

Ako bismo trebali nabrojiti nedostatke, izdvojili bismo to što nedostaje paginacija na stranicama gdje su kopije originala pisama i likovnih materijala, što čitatelju donekle otežava pronalaženje pojedinog pisma. Drugi eventualni prigovor autoru je taj što je u inače kvalitetnom i informativnom uvodu knjige zapravo sam sebi napisao recenziju rada, pa iako ova knjiga uistinu jest "još jedan [vrijedan] doprinos istraživanju Tita i titoizma u Hrvatskoj" (str. 16.), možda bi bilo bolje da je čitateljima prepustio da sami donesu tu ocjenu.

JOSIP MIHALJEVIĆ

Mislav BILOVIĆ, Dragan VLAHOVIĆ, Antun VRHOVAC, *Senj, Stradanja u Drugom svjetskom ratu*, Ogranak Matice hrvatske u Senju, Senj 2010., 164 str.

Posljednjih nekoliko godina hrvatska historiografija i publicistika posvećuju sve veću pozornost općenito istraživanju stradanja stanovništva Hrvatske u Drugome svjetskom ratu, i to neovisno o tome koja je od zaraćenih strana prouzročila te ljudske gubitke. S tim u vezi objavljene su brojne publikacije, ali ima relativno malo fotografskog gradiva. Međutim, ovo je gradivo vrlo često svrsishodnije od mnogih "klasičnih" povijesnih izvora.

Kako je ovdje riječ o gradu Senju, uvodno treba naglasiti da je on stoljećima bio uređeno urbano središte s istaknutim političkim, gospodarskim, pomorskim i crkvenim značenjem. U vrijeme Drugoga svjetskog rata imao je još i izrazito strategijsko značenje za sve suprotstavljene strane, što se manifestiralo u težnji pojedinih zaraćenih strana da ga zadrže u svom posjedu.

Grad je bio stiješnjen na malom prostoru, poglavito unutar srednjovjekovnih zidina, i relativno prenapučen (oko 3 000 stanovnika). Kako je Senj izgledao iz "ptičje perspektive" primjereno pokazuju dvije avionske snimke, jedna iz 1930., a druga iz 1934. godine (obje objavljene u ovoj knjizi). Kada se sve to ima u vidu, onda je moguće i bolje shvatiti zašto su njemačka i saveznička bombardiranja Senja zrakoplovima prouzročila toliko velika razaranja grada i nemale ljudske tragedije (mrtvi i ranjeni).

Fotografije žive duže od ljudi, a ako se one za određene teme prikupe i objave, vijek trajanja još im je više produžen. Zbog toga je hvalevrijedan napor D. Vlahovića, A. Vrhovca i M. Bilovića koji su prikupili ovo dragocjeno fotografsko gradivo, umješno ga selekcionirali i utkali ga u ovu vrijednu fotomonografiju. Gradivo su prikupili od javnih institucija s područja Hrvatske, ali i iz inozemstva (Australija, Južnoafrička Republika), te od pojedinaca. U tom sklopu posebno se ističe sačuvana ostavština poznatog senjskog fotografa Ivana Stelle (1901.–1984.). Fotomonografija o stradanju Senja u Drugome svjetskom ratu podijeljena je u tri dijela. U prvome (str. 11.–27.) predstavljeno je bombardiranje Senja njemačkim zrakoplovima 15. rujna i 7. i 8. listopada 1943. te senjskog područja 9. listopada 1943. godine. Nakon toga slijede

saveznička bombardiranja Senja u nekoliko navrata od 15. lipnja 1944. do 24. veljače 1945. godine. Ukupno je objavljena 21 fotografija te jedna preslika dokumenata. Najznačajnije i ujedno najpotresnije one su fotografije koje su snimili saveznički piloti. Sve su fotografije popraćene kraćim ili dužim tekstom, a to će biti osnovna karakteristika i za sve objavljene fotografije u preostala dva dijela fotomonografije.

U drugome dijelu pod naslovom "Strahote razaranja" (str. 29.–133.) objavljeno je 130 fotografija. One svjedoče o katastrofalnom razaranju Senja u Drugome svjetskom ratu od strane njemačkih i savezničkih zrakoplova. Vidljivo je da su teško razoreni stambeni, gospodarski, javni, lučki i crkveni objekti. Pritom je bilo teško utvrditi koje je sve objekte srušilo njemačko, a koje savezničko bombardiranje Senja. Naime, pojedine objekte bombardirala je i jedna i druga strana.

U trećem dijelu fotomonografije (str. 135.–161.) objavljene su pretežito fotografije (njih ukupno 46) vojnih postrojbi koje su bile dislocirane u Senju u pojedinim razdobljima Drugoga svjetskog rata. Riječ je o talijanskim, ustaško-domobranskim, njemačkim i partizanskim postrojbama.

Na kraju fotomonografije je sažetak na engleskom i njemačkom jeziku te popis korištene literature i internetskih izvora. U svim tim njemačkim i savezničkim bombardiranjima Senja zrakoplovima do sada je identificirano oko 60 smrtno stradalih civilnih osoba, dok su potpuno nepoznati gubici pripadnika vojnih postrojbi. Ljudski gubici civilnoga stanovništva Senja umnogome su umanjeni činjenicom da su migrirali prema naseljima u zaleđu grada te tako izbjegli stradanje.

Vrijednost ove monografije je višeslojna. U njoj su objavljene mnoge do sada nepoznate fotografije koje općenito o stradanjima o ratu govore vjerodostojnije nego drugi pisani dokumenti. Nadalje, ova fotomonografija nezaobilazan je prilog svakom drugom promišljanju povijesti Drugoga svjetskog rata u Senju, ali i šire. Dobar je primjer i drugima na koje se sve načine, pa i korištenjem informacija s interneta, može pridonositi rasvjetljavanju suvremene povijesti Hrvatske.

MIHAEL SOBOLEVSKI

Norbert i Stephan LEBERT, *Djeca poznatih nacista: potresne ispovijesti o teškom naslijeđu zla*, Tedanius, Zagreb 2010., 215 str.

U prijevodu Slobodana Novkovića objavljena je 2010. knjiga njemačkih publicista i novinara Norberta i sina mu Stephana Leberta *Denn Du trägst meinen Namen: Das schwere Erbe der prominenten Nazi-Kinder*, izvorno publicirana u Münchenu 2000. godine. Urednik hrvatskoga izdanja je Zvonimir Despot. Knjiga je izašla u biblioteci "Večernji edicija" i podijeljena je na 17 poglavlja. Na kraju sadrži "Završnu napomenu", "Popis literature" i "Kazalo imena". Na 215. stranici nalazi se i kratka bilješka o piscima.

Norbert Lebert (1929.–1993.) njemački je pisac i novinar. Desetak godina nakon rata radio je kao reporter minhenskog dnevnika *Süddeutsche Zeitung*. Potom je radio kao slobodni novinar za razne novine i časopise. Stephan Lebert (1961.) pisao je svojedobno za razne njemačke novine poput *Tagesspiegela*, *Spiegela* i *Süddeutsche Zeitung*.